

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

Побережна Лариса Леонідівна

УДК 378.036:78(477)

**Розвиток естетичної культури студентів
музично-педагогічних факультетів
засобами української музики**

13.00.02 – теорія і методика навчання музики і музичного виховання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор **КУДІН ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ**, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, головний науковий співробітник відділу порівняльної професійної педагогіки і психології.

Офіційні опоненти – доктор філософських наук, професор **АФНАСЬЄВ ЮРІЙ ЛЬВОВИЧ**, Київський національний університет культури і мистецтв, завідувач кафедри естетики і мистецтвознавства;

– кандидат педагогічних наук, **ШУЛЬГІНА ВАЛЕРІЯ ДМИТРІВНА**, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, завідувач нотного відділу.

Провідна установа: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кафедра української та зарубіжної культури, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Захист відбудеться 25 квітня 2001 р. о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К26.053.08 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 23 березня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Завадська Т.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Завдання національного відродження, гуманізації освіти, орієнтації її на духовні цінності висувають нові вимоги до професійної підготовки вчителів предметів художнього циклу. Сприяти художньому відродженню нації, нарощуванню культурного потенціалу суспільства зможе учитель, що сам має високий рівень особистої культури, розвинені орієнтири естетичної оцінки. Естетична культура стає одним з найважливіших факторів соціального розвитку, засобом удосконалення освітньої справи.

Необхідною умовою культурно-виховної корекції навчального процесу з художніх дисциплін у школі є широке прилучення учнів до національного мистецтва. Відтак актуальною стає проблема професійної підготовки музично-педагогічних кадрів на основі національної художньої культури. Подолання наслідково-стереотипних поглядів на вітчизняне музичне мистецтво, реалізація його естетико-виховного впливу – важливе завдання підготовки студентів музично-педагогічних факультетів.

Вивчення сучасної вітчизняної методичної літератури приводить до висновку, що впровадження здобутків національного мистецтва в навчально-виховний процес є одним із пріоритетних напрямів дослідження. Науковці зосереджують увагу на педагогічних умовах засвоєння народних звичаїв і традицій в процесі позанавчальної роботи (Р.І.Дзвінка, В.О.Стрельчук), формуванні гуманістично орієнтованої світоглядної позиції майбутніх вчителів засобами народно-пісенної творчості (М.Клепар); на питаннях формування професійно-педагогічного інтересу до музичної народної творчості у майбутніх вчителів початкових класів (С.В.Чабан), підготовки вчителів до виховної роботи в школі на матеріалі пісенного фольклору (О.М.Отич), використання пісенно-обрядового фольклору в процесі професійної підготовки учителя музики на основі українського мистецтва (Л.П.Філоненко).

Сучасна педагогіка також має у своєму розпорядженні дані естетико-соціологічних та музикознавчих узагальнень щодо естетичних характеристик, художніх цінностей української музики, зроблених у працях Н.Г.Костюка, Л.П.Корній, І.Ф.Ляшенка, Т.В.Мартинюк, В.Д.Шульгіної та ін. Однак і сьогодні лишається багато невизначених аспектів проблеми естетичного розвитку особистості в контексті національної культури. Відсутні дослідження, спрямовані на виявлення естетико-виховного потенціалу української музики професійного напрямку, не з'ясовано механізми впливу національного професійного мистецтва на естетичні погляди та оцінки студентської молоді, мало уваги приділяється вивченню принципів шляхів та різноманітних форм і методів пізнання студентами музики українських авторів. Отже, вибір теми дослідження зумовлено необхідністю наукового обґрунтування змісту і ролі національних чинників у процесі розвитку естетичної культури студентів в контексті музично-педагогічної освіти.

Складність вирішення цієї проблеми визначається низкою суперечностей, що склались в теорії і практиці підготовки майбутніх вчителів музики, а саме:

– між потребами естетичного спрямування навчально-виховного процесу з художнього циклу предметів в школі та станом естетичної підготовки майбутніх вчителів музики у вищих закладах педагогічної освіти;

– між вимогами щодо національно-орієнтованого простору професійної діяльності майбутніх вчителів музики та змістом їх фахової музичної підготовки;

– між динамікою розвитку українського музичного мистецтва і невизначеністю естетико-педагогічних підходів до його пізнання в системі вищої освіти.

Актуальність даної проблеми, її недостатня теоретична й методична розробленість, потреби практики зумовили вибір теми дослідження “Розвиток естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів засобами української музики.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилось відповідно до тематичного плану наукових досліджень Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України при розробленні теми: “Теоретичні та методичні основи підготовки вчителя до викладання предметів освітньої галузі” (Культурознавство: мистецтво, художня культура, основи етики та естетики, РК №0199И000400); а також входило до плану наукових досліджень кафедри гри на музичних інструментах Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова і складало частину наукового напрямку “Зміст, форми, методи фахової підготовки вчителів” в аспекті музично-естетичної освіти та виховання

Об’єкт дослідження – процес професійної підготовки студентів музично-педагогічних факультетів у вищих закладах освіти.

Предмет дослідження – методичні основи розвитку естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів у процесі індивідуальних практичних занять.

Мета дослідження – розробити і експериментально перевірити методичну систему розвитку естетичної культури студентів засобами української музики.

Концептуальні ідеї дослідження. Українське музичне мистецтво містить значний потенціал естетичного впливу на особистість, педагогічне забезпечення якого ґрунтується на актуалізації емоційного співпереживання художніх образів, близьких за інтонаційно-образною природою національному світосприйманню особистості. Звертання до української музики зумовлено також притаманними їй високими художніми якостями і, крім того, завданнями майбутньої діяльності студентів у галузі музичного виховання школярів, де національне мистецтво має посідати чільне місце.

Естетична культура розглядається в дослідженні як інтегрована якість особистості. Отже, педагогічні зусилля слід спрямовувати не на окремі компоненти естетичної культури, а на цілісну їх єдність. Цій умові відповідає така побудова процесу розвитку естетичної культури студентів, де кожен етап відрізняється від попереднього ступенем залучення студентів до самостійних дій естетико-творчого спрямування у різних видах музичної діяльності (слуханні музичних творів, їх аналізі, оцінюванні, відборі, виконанні, впровадженні у виховну роботу з школярами в процесі педагогічної практики тощо). Отже, естетико-творча самореалізація виступає як фактор поєднання видів музично-педагогічної діяльності студентів у

цілісний об'єкт, що дозволяє простежити за підвищенням рівня розвитку естетичної культури майбутнього вчителя музики.

Змістовно-методичною основою розвитку естетичної культури засобами української музики виступає впровадження у навчально-виховний процес фахових дисциплін національно-стильових засад пізнання мистецтва, що дозволяє студентам сприйняти українську музику як компонент світової художньої культури, а також глибоко проникнути у національну своєрідність індивідуального творчого почерку українських композиторів.

Гіпотеза дослідження – ефективність розвитку естетичної культури майбутніх вчителів музики зростатиме, якщо забезпечити:

- спрямування усвідомленої естетико-потребової позиції студентів на цінності української музичної культури;
- цілеспрямоване пізнання студентами української музики на стильовій основі;
- вплив національної музики на становлення естетичних орієнтирів музично-виховної діяльності майбутніх фахівців;
- взаємопов'язане вивчення вітчизняної і світової культури в системі музичної підготовки студентів;
- поетапне розширення і збагачення естетико-творчої самореалізації студентів в різних видах музичної діяльності.

Відповідно до мети було визначено такі **завдання**:

1. Дати педагогічну інтерпретацію поняття “естетична культура”, визначити її структурні компоненти і функції в професійній діяльності вчителя музики.
2. Обґрунтувати критерії і показники розвиненості естетичної культури студентів, визначити її рівні.
3. Дослідити естетико-виховний потенціал українського музичного мистецтва та його роль у розвитку естетичної культури вчителів музики.
4. Виявити зміст і послідовність етапів, педагогічні умови і форми впровадження розробленої методичної системи в навчально-виховний процес музично-педагогічних факультетів.
5. Розробити методичні рекомендації для викладачів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів щодо розвитку естетичної культури майбутніх вчителів музики.

Загальну методологію дослідження становлять: державні документи про стратегію розвитку освіти в Україні, ключові позиції з проблем відродження української національної культури, освіти і педагогіки; положення теорії пізнання про єдність загального, особливого та одиничного в діяльності, вчення про особистість та чинники її розвитку, концептуальні ідеї філософії освіти про роль мистецтва в культуротворчих процесах, положення про взаємозв'язок естетичного, музично-фахового і педагогічного спрямування професійної підготовки вчителів художнього циклу предметів та здобутки музикознавства в галузі української музичної культури.

Теоретичною основою дослідження є положення, які ґрунтуються на: психологічних теоріях розвитку особистості (О.М.Леонт'єв, С.Л.Рубінштейн); філософських концепціях формування культури особистості (Ю.Л. Афанасьєв, І.А.Зязюн, М.С.Каган В.О.Кудін.); пе-

дагогічних аспектах функціонування художньої культури суспільства та особистості (Г.М.Падалка, О.П.Рудницька, С.О.Сисоєва, О.П. Щолокова); педагогічних підходах до гуманізації та гуманітаризації освіти (С.У.Гончаренко, А.Й.Капська, Н.Г.Ничкало, В.О.Сухо-млинський); наукових працях з естетики та мистецтвознавства (О.Г.Костюк, Л.Т.Левчук, Р.А.Тельчарова).

Методи дослідження передбачали теоретичний аналіз літератури, аналіз навчальних програм музично-педагогічних факультетів і основної школи з предмету “Музика”; педагогічне спостереження та експеримент; анкетне опитування та застосування “озвученої анкети”, аналіз результатів музично-виконавської діяльності студентів; інтерв’ю, індивідуальні та групові бесіди, математичне опрацювання експериментальних даних.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалось у три етапи протягом 1993-1999 рр.

На першому етапі (1993-1994 рр.) проводився аналіз теоретичних джерел, навчально-методичної документації музично-педагогічних факультетів, теоретичне осмислення проблеми, розробка програм констатуючого та формуючого експериментів.

На другому етапі (1994-1998 рр.) здійснювалися: констатуючий експеримент, аналіз та узагальнення його результатів, дослідно-експериментальна перевірка ефективності розробленої методичної системи розвитку естетичної культури студентів.

На третьому етапі (1998-1999 рр.) проводилось уточнення і узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи, формулювання теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

Експериментальна база дослідження. У дослідно-експериментальній роботі взяли участь 530 студентів музично-педагогічних факультетів Мелітопольського державного педагогічного інституту, Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та 125 вчителів шкіл м. Києва, Мелітополя та Білої Церкви.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше сформульовано концептуальні засади розвитку естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів в процесі пізнання української музики професійного спрямування; поглиблено дослідження чинників впливу української музики на естетичну культуру майбутніх вчителів; конкретизовано зміст, послідовність етапів, педагогічні умови і форми впровадження розробленої методичної системи в навчально-виховний процес музично-педагогічних факультетів; удосконалено процес підготовки майбутнього вчителя до професійної музично-педагогічної діяльності.

Теоретичне значення дослідження полягає в педагогічній інтерпретації поняття “естетична культура вчителя музики”, визначенні її змісту, структури і функцій, у розробці критеріїв, показників та рівнів розвитку естетичної культури вчителів музики; виявленні національно-стильових засад опрацювання вітчизняного музичного навчального репертуару.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у: розробці методичних рекомендацій щодо вивчення української музики, які можуть бути використані у практиці вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації при складанні навчальних планів і програм для

музично-педагогічних факультетів; збагаченні засобів естетичного спрямування змісту і методів викладання музично-фахових дисциплін та педагогічної практики студентів.

Результати досліджень впроваджувались у навчальний процес Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка №07-10/1447 від 26.12.2000р.), Мелітопольського державного педагогічного університету (довідка №06/147 від 17.02.99); Білоцерківської школи мистецтв №1 (акт №62 від 11.04.1999 р.).

Особистий внесок здобувача в одержанні наукових результатів полягає у: теоретичному обґрунтуванні залежності процесу розвитку естетичної культури студентів від активізації їх особистісного естетичного ставлення до надбань національної художньої культури та творчого їх опанування; у розробці і експериментальній перевірці методичної системи розвитку естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів засобами української музики в процесі засвоєння музично-виконавських дисциплін.

Вірогідність наукових положень, висновків та рекомендацій забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних положень та репрезентативністю емпіричного матеріалу дослідження, відповідністю методики дослідження суті визначеної проблеми, поєднанням якісного та кількісного аналізів, апробацією основних результатів і висновків дослідження у практиці підготовки майбутніх вчителів на музично-педагогічних факультетах.

На захист виносяться:

- положення про національну музику як чинник актуалізації емоційно-художнього співпереживання студентами образів мистецтва;
- твердження про центральну роль естетико-творчої самореалізації особистості в процесі розвитку її естетичної культури;
- педагогічна ідея про необхідність орієнтації змісту музичної освіти майбутнього вчителя музики на національну культуру.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом опублікування їх у науково-методичних виданнях. Основні положення і результати дослідження викладені у доповідях і повідомленнях на всеукраїнських науково-методичних конференціях (м. Київ, 1992), українських науково-методичних конференціях (м. Умань, 1993; м. Глухів, 1992, 1993; м. Івано-Франківськ, 1994; м. Мелітополь, 1997).

Публікації. Основні результати дослідження відображені у 8 публікаціях, з них 7 написано без співавторів, у тому числі: 4 статті у провідних наукових фахових виданнях, 4 - у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, однієї таблиці на 1 сторінці, списку використаних джерел (214 найменувань, з них 9 іноземними мовами) та 6 додатків на 15 сторінках. Основний текст дисертації викладений на 151 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу і завдання, розкрито теоретико-методологічні основи, методи дос-

лідження, обґрунтовано його наукову новизну, теоретичне і практичне значення, особистий внесок дисертанта, вірогідність отриманих результатів, наведено відомості щодо їх апробації та впровадження, викладено основні положення, що винесені на захист.

У першому розділі – “Теоретичні основи дослідження” – викладено визначення естетичної культури особистості, проаналізовано художньо-педагогічний потенціал українського музичного мистецтва, розкрито психолого-педагогічні основи розвитку естетичної культури майбутнього вчителя музики.

У результаті огляду наукової літератури з питань естетики і її аналізу з’ясовано, що різні визначення естетичної культури відрізняються не стільки протилежністю позицій, скільки повнотою охоплення її характеристик.

Загальна педагогіка та психологія розглядають естетичну культуру через: емоційно-оцінювальне ставлення (О.І.Буров, В.О.Кудін., О.П.Рудницька); потребове спрямування (В.П.Іванов, В.В.Ільїн); естетичне мислення (Л.П.Шеремет); творчий характер діяльності (Г.П.Нестеренко). Вчені Ю.Л.Афанасьєв, Н.Б.Крилова, В.І.Мазепа, Р.А.Тельчарова під естетичною культурою особистості розуміють міру її самовіддачі в галузі естетичної діяльності і міру освоєння естетичної культури суспільства. В роботах ряду авторів естетична культура особистості виступає як зорієнтованість її естетичної діяльності не на предмети і явища самі по собі, а на те, як зображаються їх внутрішні якості у їх зовнішній формі (М.С.Каган, Г.Ф.Сунягін).

За таких умов естетичну культуру ми визначаємо як інтегровану якість особистості, що є основою її здатності до сприймання, оцінки прекрасного і потворного, високого і низького, трагічного і комічного, а також створення естетичних цінностей в житті і мистецтві. Було виділено структурні складові естетичної культури особистості: мотиваційно-потребовий як вияв усвідомленої необхідності у спілкуванні з прекрасним; емоційно-почуттєвий, що передбачає високий рівень розвитку естетичних емоцій і здатність особистості до переживання краси навколишньої дійсності і мистецтва, прекрасного в самій людині; когнітивно-раціональний, основу якого становлять естетичні знання, погляди, естетичний кругозір, здатність до логічного оперування естетичними категоріями; оцінювально-орієнтаційний, що характеризує динаміку взаємодії естетичного ідеалу, який виступає еталоном естетичної цінності та естетичного смаку людини, що є здатністю до безпосередньої реакції на естетичну цінність; творчо-діяльнісний, що виявляється у створенні естетичних цінностей в житті і мистецтві, передбачає втілення результатів розвиненості власної естетичної культури в системі педагогічної діяльності. Визначені компоненти естетичної культури особистості реалізуються в діалектичній єдності, взаємозумовленості, взаємодоповнюваності.

Функціональний аналіз професійно-педагогічної діяльності дозволив визначити, що естетична культура вчителя музики виявляється: в обізнаності у галузі музичного мистецтва, зокрема, володінні музичним матеріалом шкільної програми (інформаційно-пізнавальна функція); в оцінювальних підходах до вибору музичних творів для педагогічної роботи, в спроможності захопити дітей музикою, прищепити їм шанобливе ставлення до українського

мистецтва (орієнтаційно-вибіркова функція); в інтерпретації музичних творів, призначених для слухання і виконання школярами, у музично-режисерській вибудові уроку чи позакласного заняття (творчо-конструктивна функція); у спілкуванні з учнями, побудові міжособистісних стосунків (комунікативно-регулююча функція).

Аналіз суті естетичної культури, змісту її компонентів та функцій дозволив аргументовано підійти до визначення критеріїв розвиненості естетичної культури вчителя музики, до яких було віднесено: емоційно-естетичну сприйнятливість, естетико-художню компетентність, адекватність оцінювальних підходів до художніх явищ, здатність до естетико-творчого самовираження в музично-педагогічній діяльності, наявність потреби у неперервному художньо-естетичному вдосконаленні.

Конкретними показниками розвитку естетичної культури студентів було визначено такі види навчальної діяльності, як вибір особисто привабливого твору та виразність його самостійної інтерпретації, в яких концентровано представлено оцінювально-потребові і творчо-самовиражальні характеристики естетичної культури.

Далі в контексті дослідження набуває актуальності питання про значення національного мистецтва, зокрема музики в розвитку естетичної культури, про національне начало у визначенні педагогічних засобів впливу на естетичну культуру особистості. Суттєвою є культурологічна позиція сучасних авторів (Д.С.Лихачов, І.Ф.Ляшенко, В.П.Москалець), які відстоюють право особистості на виховання в кореневій національній традиції. Визначаючи змістовні характеристики естетичної культури особистості, ми вважаємо гармонізацію національного і міжкультурного підходу основою естетичного відношення. Заукраїнізованість такою ж мірою шкідлива, як і індиферентність до українського в мистецтві, в житті, в естетиці ставлення до навколишньої дійсності. Без усвідомлення національного не можна досягнути загальнолюдського в сфері естетики. Прищепити дітям естетичне ставлення до світової культури зможе тільки той, хто сам схиляється перед вітчизняними здобутками мистецтва. Серйозного значення набуває вивчення і аналіз тих художніх характеристик української музики, які могли б справити вплив на розвиток естетичної культури студентів.

Виявлення характеристичних рис української музики в нашому дослідженні переслідувало педагогічну мету. Систематизація дослідницького пошуку відбувалася шляхом співвіднесення завдань естетичного розвитку студентів з художніми характеристиками українського музичного мистецтва на основі визначення специфічних рис духовно-образного відображення дійсності в українській музичній творчості.

Аналізуючи національно-психологічну специфіку змісту української музики, музикознавці підкреслюють “надчутливість, рефлексійність, ліризацію світу” (Л.П.Корній); лірично-отеПЛену, інтимно-побутову інтонацію образного строю (І.Ф.Ляшенко); елегійно-замрійливу експресивність (Л.Б.Архімович), тощо.

У результаті аналізу зроблено висновок про потужний естетико-виховний потенціал української музики, який криється у високій духовності та гуманістичній спрямованості її художніх образів (від вишуканості інтимно-споглядальної лірики до романтичного оспівування героїки); у використанні широкої палітри національно-стильового та жа-

нрового формотворення з опорою професійної музики на фольклорні джерела. Близькість інтонаційно-ладових барв національно-естетичному сприйманню студентів, мелодична орієнтація виражальних засобів, притаманна кращим зразкам вітчизняної музики, - становлять музично-ментальне підґрунтя розвитку естетичної культури майбутніх вчителів музики.

Вирішення провідних завдань дослідження вимагає також з'ясування психолого-педагогічних основ розвитку естетичної культури студентів. Шляхом аналізу провідних концептуальних позицій у цьому напрямі визначено, що основою розвитку естетичної культури студентів в умовах занять з фахових музично-виконавських дисциплін (диригентсько-хорових, постановки голосу, гри на музичних інструментах) слід вважати музично-естетичну діяльність, провідними різновидами якої є слухання музики, вивчення і оцінювання її художніх образів, виконавська їх інтерпретація. Необхідність професійної спрямованості навчання спонукає також до віднайдення шляхів педагогічної проєкції музично-естетичної діяльності студентів. Процес розвитку естетичної культури можна уявити як поетапну зміну цілісних циклів навчання, в кожному з яких мають місце слухання, аналіз, оцінювання музичних творів та їх інтерпретація. Педагогічна проєкція музично-естетичної діяльності має також враховувати цілісну єдність її компонентів. Важливо, щоб поступальний характер процесу розвитку естетичної культури студентів зумовлювався зростанням їх самостійності в здійсненні провідних видів музично-естетичної діяльності та їх педагогічної проєкції.

У другому розділі – “Розширення національного компонента фахової підготовки як чинник розвитку естетичної культури майбутніх вчителів музики” - викладено хід констатуючого і формуючого експериментів, розкрито національно-стильові засади пізнання української музики у вищій педагогічній школі, обґрунтовано педагогічні умови, організаційні форми, методи та етапи розвитку естетичної культури студентів, а також засоби його навчально-методичного забезпечення.

Мета констатуючого експерименту полягала у кількісному і якісному аналізі рівня розвиненості естетичної культури студентів - випускників музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів; рівня розвиненості естетичної культури вчителів музики; рівня загального спрямування процесу музичного навчання на розвиток естетичної культури студентів в умовах вищих закладів педагогічної освіти; стану вивчення української музики в системі музично-педагогічної освіти.

Методика дослідження була підпорядкована різнобічному охопленню проявів естетичної культури студентів і вчителів музики відповідно до визначених її компонентів, функцій, критеріїв. Так, анкетування сприяло вивченню рівня художньої компетентності респондентів, обізнаності їх у галузі української музики. Дані, отримані за допомогою “озвученої анкети” дозволяли виявити рівень і характер емоційно-естетичної сприйнятливості. Аналіз інтерпретації музичних творів засвідчував здатність до естетико-творчого самовираження, характеризував оцінювальні підходи в цьому виді діяльності. Аналіз результатів проведення художніх аналогій між схожими образами в різних видах мистецтва підкреслював попередні показники в галузі естетико-художньої ерудованості, свідчив про адекватність емоцій-

но-естетичної реакції респондентів. За результатами спостережень за естетичними проявами під час проведення уроків можна було судити про розвиненість естетичної культури як інтегрованої якості, про здатність до творчо-естетичного самовираження студентів (учителів) у професійній діяльності.

У результаті визначення і зіставлення рівнів розвитку естетичної культури студентів та випускників музично-педагогічних факультетів, що вже працюють учителями музики в школах, констатується, що в навчально-виховному процесі з фахових музично-виконавських дисциплін питанням естетичного розвитку студентів на основі національного мистецтва приділяється недостатня увага. У багатьох студентів зафіксовано обмежені знання української музики, не розвинена здатність до аргументованої оцінки і словесної інтерпретації художніх образів, не сформовано потребу до естетично-творчого самовираження, спостерігається порушення норм естетичної поведінки у художньому спілкуванні з дітьми, що зумовлено як формальним ставленням викладацького складу до вивчення української музики, так і нерозробленістю методичних і організаційних засад розвитку естетичної культури студентів у процесі їх музично-виконавського навчання.

Далі зазначено, що розвиток естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів у дослідженні розглядається як цілеспрямований процес збагачення змісту їх музичної діяльності кращими зразками вітчизняного мистецтва. Педагогічний експеримент передбачав цілеспрямоване опрацювання студентами національно-стильових засад української музики, до якого було віднесено:

- широке охоплення національної музики і систематизація музичного матеріалу за історико-стильовими ознаками;
- спонукання студентів до емоційно-художнього осягнення української музики;
- усвідомлення національних та стильових ознак музичних творів шляхом порівняльних підходів;
- виконавське тлумачення музичних образів на національно-стильовій основі;
- опрацювання стилю одного композитора в різних видах виконавського мистецтва (диригування, сольний та хоровий спів, гра на музичному інструменті).

У дослідженнях національно-стильовий підхід виступає як дійовий чинник пізнання української музики, що дає можливість систематизації знань студентів, визначення ролі і місця творчої спадщини композитора в загальному розвитку мистецтва. Виявлення окремих рис, характеристичних ознак українських композиторів набуває упорядкованого характеру.

Однією з найскладніших проблем музичної педагогіки є спонукання студентів до емоційно-художнього осягнення музики, до співпереживання її змісту. У зв'язку з цим, запропоновано методичний підхід, який ґрунтується на актуалізації музично знайомого, близького, того, що було раніше пережито в музичному досвіді студента. В ході експерименту зроблено висновок, що подолання розриву між емоційними і раціональними компонентами музично-естетичного мислення можливе на основі звертання до національних витоків худо-

жнього твору – характерних інтонацій, ладо-гармонічної основи, драматур-гічної побудови, мелодичної орієнтації тощо.

Експериментальне дослідження в його формуючій частині мало на меті виявлення динаміки розвитку естетичної культури студентів засобами української музики, визначення змісту і послідовності основних етапів її розвитку в природних умовах навчально-виховного процесу з музично-виконавських дисциплін.

Перший етап – спонукально-репродуктивний – тривав 2 семестри і полягав у розширенні фактичних знань студентів у галузі українського музичного мистецтва, стимулюванні позитивного естетично-оцінювального ставлення до нього. Було відпрацьовано модель діяльності викладача, провідними елементами якої визначено метод “зацікавленого викладання”, що ґрунтується: на підкресленому виявленні емоційної реакції викладача на українську музику; спрямуванні музикознавчого аналізу на ті національні характеристики твору, що викликають особливе захоплення у студентів; наведенні прикладів авторитетних думок щодо естетичних достоїнств української музики.

Переважної уваги на першому етапі набуває репродуктивна діяльність. Характерною особливістю організації музичної діяльності студентів виступає впровадження в загальний процес індивідуального навчання з фахових музичних дисциплін елементів групової форми занять, яку представлено оглядово-тематичними уроками, проведенням музично-пізнавальних ігор та дискусій на теми мистецтва.

Другий етап – творчо-самовиражальний – тривав 5 семестрів і передбачав максимальну активізацію творчої діяльності майбутніх вчителів музики, де основним засобом стає опосередкований педагогічний вплив. Серед провідних умов роботи з студентами на цьому етапі було визначено такі, як: спільна творчість викладача і студента по відпрацюванню виконавської концепції; поєднання інтенсивного і екстенсивного вивчення музичних творів. При цьому застосовувалося виконання спеціально розробленої серії завдань магнітофонних записів; ескізне опрацювання творів української музики з наступним поєднанням їх у класифікаційні блоки (“ментально-образний”, “фольклорний”, “жанровий”); залучення студентів до “виконавського відкриття” невідомих творів вітчизняних авторів. Провідною формою роботи на другому етапі було визначено індивідуальне навчання.

Третій етап – професійно-корективний – тривав 3 семестри і мав на меті залучення студентів до художнього спілкування з школярами в процесі педагогічної практики. Проекція естетичної культури на професійну педагогічну діяльність здійснювалася за таких умов, як прилучення до самоконтролю студентів і їх творчого самовиявлення в практиці. Для цього було впроваджено методику педагогічно-ситуативного врахування емоційно-естетичного ставлення школярів до української музики. Аналіз реакції школярів на репертуар, виконання музики, словесну інтерпретацію давав змогу студентам з’ясувати вади власних естетико-творчих дій. Доповнюючи попередні, третій етап відіграв роль корективного начала і розвитку естетичної культури студентів з позицій їх майбутньої вчительської діяльності.

Перевірка результативності проведеної дослідно-експериментальної роботи здійснювалася на основі порівняльного аналізу рівнів розвитку естетичної культури студентів експериментальної і контрольної груп (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка зміни рівнів розвитку естетичної культури студентів

Рівень розвитку естетичної культури	Конст. експеримент, %		Формуючий експеримент, %					
			I етап		II етап		III етап	
	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е
високий	22,2	16,7	27,8	38,9	38,9	50,0	38,9	66,7
середній	50,0	50,0	38,9	44,4	38,9	27,8	50,0	27,8
низький	27,8	33,3	33,3	16,7	22,2	22,2	11,1	5,5

Зіставлення результатів усіх етапів формуючого експерименту дало змогу визначити, що співвідношення рівнів в експериментальних та контрольних групах на початку експерименту практично не відрізнялось, але наприкінці третього етапу з'явився значний перерозподіл у даних: в експериментальних групах відбулося значне збільшення кількості студентів з високим рівнем розвитку естетичної культури студентів – з 16,7% до 66,7%; у контрольних групах достатнього збільшення кількості студентів високого рівня не виявлено – з 22,2% до 38,9%. Також, за час формуючого експерименту, у контрольній групі значна частина студентів залишилася на середньому та низькому рівнях розвитку (відповідно 50% і 11%), а в експериментальній групі ці показники знизилися – 27,8% і 5,5%.

Для обробки результатів експерименту використовувався критерій (χ^2) для встановлення наявності чи відсутності статистично вірогідних відмінностей між показниками контрольних та експериментальних груп. Обрахунки підтверджують об'єктивність наших висновків (допускаючи помилку, яка не перевищує 1%).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми розвитку естетичної культури студентів, що виявляється в необхідності обґрунтування змісту і ролі національних чинників у контексті музично-педагогічної освіти.

1. Сучасні тенденції у забезпеченні гуманістичної спрямованості професійної підготовки майбутніх вчителів для основної школи, розкривають взаємозалежність між розвитком їх естетичної культури та осягненням українського мистецтва, підкреслюють необхідність розширення і збагачення змісту музично-педагогічної освіти в Україні здобутками національної музики. Мистецько-естетичні, професійно-педагогічні та національні чинники у їх органічному поєднанні мають становити фундамент удосконалення теорії і практики фахової підготовки вчителів музики у вищій школі.

2. На основі узагальнення результатів теоретичного аналізу встановлено, що естетична культура – інтегроване особистісне утворення, яке є основою здатності до сприймання, оцінки та створення естетичних цінностей в житті та мистецтві. Функціональний аналіз професійно-педагогічної діяльності дозволив визначити, що естетична культура вчителя музики виявляється у його обізнаності в галузі музичного мистецтва (інформаційно-пізнавальна функція); в оцінювальних підходах до вибору музичних творів для педагогічної роботи (орієнтаційно-вибіркова функція); у інтерпретації музичних творів (творчо-конструктивна функція); у спілкуванні з учнями, побудові міжособистісних стосунків (комунікативно-регулююча функція). В дисертації визначено, що естетична культура особистості включає компоненти: мотиваційно-потребовий, емоційно-почуттєвий, когнітивно-раціональний, оцінювально-орієнтаційний, творчо-діяльнісний.
3. На основі матеріалів дослідження обґрунтовано такі критерії розвитку естетичної культури майбутніх вчителів музики, як емоційно-естетична сприйнятливість, художня компетентність, адекватність оцінювальних підходів до естетичних і художніх явищ, здатність до творчого самовираження в музично-педагогічній діяльності, наявність потреби у художньо-естетичному вдосконаленні. З'ясовано суттєві показники, що уможливають визначення рівнів розвитку естетичної культури студентів.
4. У дисертації виявлено педагогічний потенціал українського музичного мистецтва, що міститься у духовно-гуманістичній спрямованості образів; у розмаїтті художньої тематики; у багатстві жанрових характеристик; у здобутках національного музичного формотворення (орієнтація на мелодизм, досконалість поліфонічного звуковедення, ладо-гармонічні прийоми музичного мислення, що витікають з фольклорних джерел тощо). Зіставлення педагогічних завдань з “естетичною настроєністю” (Б.В.Асаф'єв) української музики засвідчує її потужні можливості у розвитку естетичної культури студентів.
5. У результаті дослідження розроблено методичну систему, яка включає визначення методів, педагогічних умов, форм організації і етапів процесу розвитку естетичної культури студентів. Системоутворюючим принципом розробленої системи є переважна орієнтація професійної підготовки студентів на привласнення (розпредмечення, суб'єктивізацію) цінностей вітчизняної музичної культури на противагу національно-нейтральному підходу до викладання фахових дисциплін, де українській музиці відводиться додаткова роль.
6. Методичне забезпечення розвитку естетичної культури студентів у процесі викладання виконавських дисциплін представлено опрацюванням національно-стильових засад пізнання української музики, що передбачають:
 - широке охоплення національної музики і систематизацію музичного матеріалу за історико-стильовими ознаками;
 - виконавське тлумачення музичних образів на національно-стильовій основі;

- усвідомлення національно-стильових ознак музичних творів шляхом застосування порівняльних підходів;
 - спонукання студентів до емоційно-художнього осягнення художніх образів національної музики;
 - вивчення вітчизняної музики у контексті світового мистецтва.
7. Експериментально доведено, що ефективність розвитку естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів засобами української музики забезпечується дотриманням таких взаємопов'язаних умов, як: поєднання інтенсивного і екстенсивного шляхів опрацювання національного музичного мистецтва; розширення самоосвітніх і самоконтролюючих підходів до пізнання студентами української музики; застосування свідомого і опосередкованого педагогічного впливу на естетичні уподобання студентів; запровадження художньо-діалогового спілкування, спільної музично-виконавської творчості викладача і студента; педагогічна проєкція результатів навчальної музично-естетичної діяльності студентів.
 8. Найдійовішою формою розвитку естетичної культури студентів у процесі викладання музично-виконавських дисциплін за результатами дослідження визначено індивідуальну роботу, збагачену елементами групових занять (оглядово-тематичні уроки, пізнавальні ігри, музичні дискусії, колективне оцінювання художніх явищ тощо). Важливого значення набуває удосконалення форм педагогічної практики (діалогові концерти з школярами, проведення національно забарвлених свят, музичних змагань).
 9. Аналіз даних проведеного експерименту підтверджує результативність поетапного розвитку естетичної культури студентів, загальна стратегія якого передбачає послідовне підвищення рівня естетико-творчого самовираження і естетичного самоконтролю студентів у такій послідовності: перший етап, спонукально-репродуктивний, суть якого полягає в розширенні фактичних знань студентів з української музики на тлі активізації позитивної естетичної установки до її надбань; другий етап, творчо-самовиражальний, спрямований на активізацію пізнання української музики; третій етап, професійно-корективний, підпорядкований відпрацюванню навичок естетичного самоконтролю у студентів в процесі проведення музично-виховної роботи з школярами в системі педагогічної практики.

Проведене дослідження дозволяє висловити такі **рекомендації** Міністерству освіти і науки України:

- враховувати створену структуру естетичної культури майбутнього вчителя при розробці державних стандартів педагогічної освіти;
- доповнити плани науково-дослідної роботи вищих педагогічних закладів освіти вивченням проблем підготовки майбутніх педагогів в галузі вітчизняної професійної музики.
- рекомендувати інститутам післядипломної освіти ввести до навчальних планів спецкурс “ Теорія та історія світової і вітчизняної культури”.

Проведене дослідження дає можливість окреслити напрями подальшого розгляду проблеми розвитку естетичної культури студентів засобами української музики. Предметом наукового пошуку можуть стати: зміст та методичне забезпечення естетичного спрямування процесу вивчення історії вітчизняного мистецтва в системі музично-педагогічної освіти; розвиток дозвілленої культури майбутніх вчителів музики на естетичних засадах пізнання сучасної української музики; з'ясування національної основи формування естетичних ідеалів і смаків майбутніх вчителів музики, їх художнього сприймання і мистецького світогляду.

Основні положення дисертації відображені у таких публікаціях

автора:

1. Побережна Л.Л. Психолого-педагогічні засади розвитку естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів // Соціалізація особистості: Збірник наукових праць. – К.: НПУ. - 1999. -Випуск 3. – С.28-34.
2. Побережна Л.Л. Національно-стильові засади пізнання української музики в вищій педагогічній школі // Професійна підготовка фахівців вищої школи в умовах оновлення парадигми освіти: Збірник наукових праць. – Харків: Каравела. - 1999. – С.45-50.
3. Побережна Л.Л. Структурні складові естетичної культури вчителя музики // Наука і сучасність: Збірник наукових праць. – К.: Логос, НПУ. – 1999. - Ч.ІІІ, – С.154-161.
4. Побережна Л. Л. Специфіка прояву естетичної культури в професійній діяльності вчителя музики // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. - Серія: Педагогіка. – 1999.– №3. - С. 121-123.
5. Шеремет Л.П., Побережна Л.Л. Історичний аспект становлення української музичної самосвідомості // Теоретичні та практичні питання культурології: Збірка статей. – К.: Логос. – 1997. - Ч.ІІ. – С.199-202.
6. Побережна Л.Л. Традиції музикального мислення та їх місце у вихованні майбутнього вчителя у вузі // Формування творчої особистості вчителя для оновлюваної національної школи: Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Умань: УДП. – 1993. - С.187-189.
7. Побережна Л.Л. Деякі теоретичні проблеми музично-естетичного виховання особистості // Теоретические вопросы нравственного и эстетического воспитания: Сборник научных сообщений. – К.: 1992. - С.255-260.
8. Побережна Л.Л. Максим Березовський як фундатор української класичної музики // Історико-культурна спадщина Глухівщини: Матеріали Міжвуз. наук.-пр. конф. – Глухів: ГДП. – 1992. - С.97-98.

Побережна Л.Л. Развитие эстетической культуры студентов музыкально-педагогических факультетов средствами украинской музыки. – Рукопись.

Диссертация на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання музики і музичного виховання. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2001.

Оснoву дисертації складає наукове обґрунтування методичної системи розвитку естетичної культури майбутнього вчителя музики; розроблено компонентний склад естетичної культури, критерії, особливості прояву в педагогічній діяльності. Розкрито можливості українського музичного мистецтва як засобу розвитку естетичної культури особистості. Обґрунтовано і експериментально перевірено педагогічні умови, методику, форми і етапи розвитку естетичної культури студентів у процесі індивідуального музично-виконавського навчання.

Ключові слова: педагогічна діяльність, естетична культура, національно-стильові за-сади, інтерпретація, емоційно-естетичне сприймання.

Побережная Л.Л. Развитие эстетической культуры студентов музыкально-педагогических факультетов средствами украинской музыки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения музыке и музыкального воспитания. Национальный педагогический университет имени Н.П. Драгоманова, Киев, 2001.

В диссертации исследуется актуальная проблема профессиональной подготовки музыкально-педагогических кадров на основе национальной художественной культуры.

Преодоление стереотипных взглядов на украинское музыкальное искусство, реализация его эстетически-воспитательного влияния – важное задание подготовки студентов музыкально-педагогических факультетов. Решение этой задачи заключается в необходимости научного обоснования содержания и роли национальных факторов процессе развития эстетической культуры студентов в контексте музыкально-педагогического образования.

В результате аналитического исследования дано теоретическое обоснование понятия “эстетическая культура учителя музыки”, разработаны ее содержание, структурные компоненты, критерии развития, особенности проявления ее в педагогической деятельности. Функциональный анализ профессионально-педагогической деятельности позволил определить, что эстетическая культура учителя музыки проявляется: во владении музыкальным материалом школьной программы (информационно-познавательная функция); оценочных подходах к выбору музыкальных произведений для педагогической работы (ориентационно-выборочная функция); в интерпретации музыкальных произведений, предназначенных для слушания и исполнения школьниками (творческо-конструктивная функция); в общении с учениками, строении межличностных отношений (коммуникативно-регулирующая функция).

В диссертации раскрыты возможности украинского музыкального искусства как средства развития эстетической культуры студентов в процессе индивидуального музыкально-исполнительского обучения.

Анализируя национально-психологическую специфику содержания украинской музыки, искусствоведы подчеркивают “чувственность, рефлексорность, лиризацию мира” (Л.Ф.Корний); лирически-теплую, интимно-бытовую интонацию образного строя (И.Ф.Ляшенко); элегически-мечтательную экспрессивность (Л.Б. Архимович), и т. д.

Основу диссертации составляет научное обоснование методической системы развития эстетической культуры будущего учителя музыки. Характерной особенностью организации музыкальной деятельности студентов выступает внедрение в общий процесс индивидуального обучения по специальным дисциплинам элементов групповой формы занятий, которая представлена обзорно-тематическими уроками, проведением музыкально-познавательных игр и дискуссий на темы искусства. Показано, что главными условиями работы со студентами являются такие, как: совместное творчество преподавателя и студента по отработке исполнительской концепции; объединение интенсивного и экстенсивного изучения музыкальных произведений. Проекция эстетической культуры на профессиональную педагогическую деятельность происходила благодаря таким условиям, как приобщение к самоконтролю студентов и их творческое самовыражение в практике. Анализ реакции школьников на репертуар, исполнение музыки, словесную интерпретацию давал возможность студентам выявить недостатки собственных эстетически-творческих действий.

В результате исследования разработана методическая система, которая включает методы, педагогические условия, формы организации и этапы процесса развития эстетической культуры студентов. Анализ данных проведенного эксперимента подтверждает результативность этапного развития эстетической культуры будущего учителя музыки, стратегия которого предусматривает последовательное повышение уровня эстетически-творческого самовыражения и эстетического самоконтроля студентов в такой последовательности: первый этап, суть которого заключается в расширении фактических знаний студентов украинской музыки; второй этап, направленный на активизацию познания украинской музыки; третий этап, подчиненный отработке навыков эстетического самоконтроля студентов в процессе музыкально-воспитательной работы со школьниками в системе педагогической практики.

Эффективной формой развития эстетической культуры студентов в процессе преподавания музыкально-исполнительских дисциплин по результатам исследования определена индивидуальная работа, обогащенная элементами групповых занятий (обзорно-тематические уроки, познавательные игры, музыкальные дискуссии, коллективное оценивание художественных явлений и т. д.).

Важное значение приобретает усовершенствование форм педагогической практики (диалоговые концерты со школьниками, проведение национальных праздников, музыкальные соревнования).

Проверка результативности проведенной исследовательско-экспериментальной работы происходила на основе сравнительного анализа уровней развития эстетической культуры студентов экспериментальной и контрольной групп.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, эстетическая культура, национально-стилевые основы, интерпретация, эмоционально-эстетическое восприятие.

Poberejhnaia L.L. Development of esthetic culture of the students of musical-pedagogical faculties by means of the Ukrainian music. - Manuscript.

Thesis for a degree of candidate of pedagogical sciences on a specialty 13.00.02 - theory and methods of musical education and upbringing National pedagogical University of N. P. Dragomanov, Kiev, 2001.

The essential principle of the thesis is scientific substantiation of esthetic culture of a whole be teacher of music; its structure and conditions of effective functioning are worked out. The thesis shows the potentialities of Ukrainian musical art of the development of esthetic culture of a personality. It proves and experimentally verifies pedagogical conditions and principles of raising the effectiveness of training of students for musical-pedagogical work.

Key words: pedagogical activity, aesthetic culture, national-stylistic principles, interpretation, emotional-esthetic perception.

Здано до складання 14.03.2001 р. Підписано до друку 20.04.2001 р.
Формат 60×84 1/16. Ум. др. арк. 0,9. Зам. 829. Тираж 110.
Редакційно-поліграфічний сектор відділу НТПІ БДАУ.
09117, м. Біла Церква, Соборна пл., 8; тел. 3-11-01